

Hinnan suhteen: sm. *hinta* ja *suhta*, balttilaisia lainoja¹

EEVA UOTILA

Sm. *hinta*, karj. *hinda*, aun. *hindu*, lyyd., veps., vir. *hind*, vatj. *inta* 'hinta', liiv. *īnda*: *vana ī.* 'vanha rikkaus', mord.E *tšonda* 'hinta' (SKES) < baltt.; vrt. liett. *šimtas* '100, paljon, suuri määrä', latv. *simts* '100' (Fraenkel, LKŽ XIV).²

Tässä ehdottamani rinnastus mksm.* *hinta* < baltin **šimtas* on äänteellisesti moitteeton ja odotuksenmukainen. Laina on saatu ennen ksm:n äänteenmuutosta *š* > *h* ja todennäköisesti ennen kuin *mt* > *nt*. Periaatteessa balttilainen *mt* olisi voitu korvata myös ksm:n *nt*:llä, mutta etenkin mordvan sanan ensi tavun vokaali *o* viittaa varhaisempaan *mt*:lliseen muotoon **šimta*; sekä ims:ssa että mordvassa on sitten erikseen tapahtunut muutos *mt* > *nt*. Kyseessä voisi siis olla uusi esimerkki ims:lle ja volgalaiskielille yhteisistä balttilaislainoista. SKES:n epävarmoina esittämistä etäsukukielten vastineista votjakin ja syrjäänin *šud* 'onni' on osoitettu iranilaiseksi lainaksi, joka on edelleen lainautunut voguliin (Joki 1973: 320–321). Sm. *hinta* on puolestaan lainattu lappiin muodossa *hadde* (SKES) ja suomenruotsin slangiin muodossa *hintta* 'penningar' (Wessmann 1956: 175).

Rédei 1988 katsoo ims:n *hinta*-sanan olevan suomalais-volgalaista alkupe-
rää ja rekonstruoi kantamuodoksi **čanta*. Etymologia nojautuu oleellisesti eri lähteissä esiintyvään ersämordvan muotoon *čando*, ja ims. *i*:n selitetään syntyneen dissimilaation kautta alkuperäisestä *a*:sta. Mordvan *čando* on

¹ Artikkelini on laajennettu versio Moskovassa baltoslaavisten ja uralilaisten kielikon-
taktien symposiumissa pitämästäni esitelmästä (Moskova 18–22.6.1990).

² Donner (1884: 267) yhdistää latin sanan *tzenna* ja sm. *hinnan* olettaen lainausuun-
naksi ims. > lätti. Thomsen (1890: 14) huomauttaa, että latin sana on tietenkin laina
ven. sanasta *čena*. Neuhaus (1919: 134) pitää *hintaa* germ. lainana ja ehdottaa origi-
naaliksi muotoa **skinpa*- 'nahka', joka sopisikin merkityksen puolesta (vrt. *raha*)
mutta ei äänteellisesti. Sanan esigerm. muodosta on kyllä saatu sm. *kesi* : *kete*- ~
keto ja lapin *gied' de* (Koivulehto 1989: 39–52).

EEVA UOTILA

tekstikritiikin ja tutkimushistorian kannalta mielenkiintoinen tapaus. Sen ensiesiintymä kirjallisuudessa on todennäköisesti Paasonen kirjaaman kansanlaulun kertosaikassa: »*Їit'ne maksan pit'neška, čando maksan čandoška*» (Paasonen 1891: 236). Paasonen itse kertoo sanaa tavatun vain Maresevon kylässä ja olleen jo silloin puhekielessä tuntematon (1897: 11). Vertailevassa fennougristiikassa tämä muoto sitten esiintyy sm. *hinnan* vastineena yli puolen vuosisadan ajan (esim. Setälä 1896, Genetz 1897, Ravila 1929, T. E. Uotila 1938, Lytkin 1957, Lytkin-Guljajev 1970). SKES:n I osassa (1954) sm. *hinnan* ersäläiseksi vastineeksi annetaan *tšonda*. E. Itkonen (1946: 301) on vuosia aiemmin kiinnittänyt huomiota D. V. Bubrichin kritiikkiin (1937: 91), jonka mukaan kirjallisuudessa toistuva muoto *čando* perustuu väärinkäsitykseen, kun taas todella olemassaoleva ja sm. *hinnan* vastineeksi sopiva sana on ersän *čonda* 'deŋga'. Mordvan specialistina Bubrich oli ersäläis-venäläisen sanakirjan (1949) vastaava toimittaja (»pod redaksiej D.V.B.«), ja siksi on yllättävää, että sanakirjassa esiintyy vain muoto *čando* (tosin Bubrich kuoli sanakirjan ilmestymisvuonna). Myös Paasonen kirjaamien kansanrunojen toisessa julkaisussa (1939: 406–7) on 'hinnan, arvon' merkityksessä muotoja, joissa ensi tavussa on *o*: *čondajan*, *čondasan*. Vasta paljon myöhemmin *tšonda* ilmestyy neuvostoliittolaisiin sanakirjoihin, esim. Lytkin-Guljajev 1975 ja R. N. Byzakova – R. S. Sirmankina 1978.

Tšonda on itse asiassa odotuksenmukainen vastine sm. *hinnalle* ensi tavun vokaalin ja konsonantin suhteen kuten pareissa *hiha* ~ *oža*, *hioa* ~ *tšovams*, *minä* ~ *mon*, *nila* ~ *nola*. Keresztes (1987: 159) tekee tavallaan kompromissiratkaisun rekonstruoidessaan varianttien *čonda* ja *čando* kantamuodoksi **čonda/šonda* << esimordv. *činda/šinda* (= ims. *hinta*), puuttumatta kuitenkaan sanojen omalaatuiseen metateettiseen suhteeseen. *o*:llinen muoto on tämän etymologian mukaan joka tapauksessa alkuperäisempi ja säännöllinen vastine ims. *hinnalle*. I. G. Dobrodomov (suullinen kommentti, Moskova 1990) on arvellut, että kyseessä voi olla laina turkkilaiskielistä, joissa on sellaisia äänteellisesti läheisiä muotoja kuin tšag. *čontaj* 'ein lederner Beutel' ja osm. *čanta* 'Reisesack, Wasserschlauch' (vrt. Räsänen 1969: 116). Paralleeli-esimerkki semanttisesta suhteesta 'laukku' ~ 'hinta' olisi jakuutin *möhüök* '100 ruplaa' < ven. *mešok* 'laukku' (> 'liian paljon'). Mordvan *tšonda* saataisi siis olla joko sm. *hinnan* sukuinen balttilainen laina tai turkkilaisperäinen sana, ja näillä tiedoin lienee tyydyttävä toteamaan kahden vaihtoehdon olemassaolo.

Sen sijaan ims. *hinnan* balttilaiselle alkuperälle löytyy säännöllisen äännevastaavuuden lisäksi myös vahvaa semanttista evidenssiä. *Hinta* on uusi lisä 'mittaa, määrää, arvoa' merkitseviin lainasanoihin, joita ovat esim. *sata*, *tuhat*, *tiu*, *tusina*, *mitta*, *määrä*, *raha*, *vuokra* jne. Balttilaisen lukusanan ja ims.

Hinnan suhteen: sm. *hinta ja suhta*, balttilaisia lainoja

'hinnan, arvon' käsitteellinen yhteys käy selvemmäksi, kun pyritään hahmottamaan lainaustilanteen konkreettinen konteksti historiasta ja sanastosta saatavien viitteiden perusteella eli tavallaan »lavastetaan» se prosessi, jossa vieraan kielen numeraali on omaksuttu ja vakiinnutettu yleismerkitykseen 'hinta'.³ Baltista omaksuttiin numeraali *tuhat*, ja satalukukin on tietysti ollut kielikosketuksissa keskeisesti esillä. Vanha iranilainen laina *sata* piti puoliaan ja sen balttilainen sukulaissana **šimtas* sai erityiskontekstin mukaisen merkityksen.

Balttilaisen numeraalin omaksuminen 'hinnan, maksun' funktioon saattaa kuvastaa ikivanhoja kauppasuhteita. Suomen kivikautisista haudoista on löydetty runsaasti meripihkakoruja, joilla on tarkkoja vastineita Itä-Preussista ja Latviasta. Vastasuoritus meripihkakaupassa ei ole arkeologisesti todistettavissa, koska todennäköiset vaihtotavarat, hylkeenliha ja -rasva, turkikset, nahka ja kuivattu kala ovat tavoittamattomissa (Edgren 1984: 55, 57). Erityisen tärkeitä ovat varmasti olleet turkikset, joilla pyyntikulttuuriväestö maksoi eteläiset tuontitavarat. Tiedot turkiksista maksuvälineinä tai veroparseleina ovat vain välillisiä ja sellaisinakin suhteellisen myöhäisiä kuten keskiajan veroluettelot, mutta turkiskaupan merkityksen voidaan olettaa olleen kaikkein suurin juuri varhaisimpina aikoina (Kaukiainen 1980: 55).

Voidaan ajatella, että ksm. **šimta* omaksuttiin baltista turkiskauppakontekstissa, ja se merkitsi 'suurta määrää (n. 100) pieniä turkisnahkoja'. Pohjoisilla alueilla oravannahat ovat olleet yleisin vaihtoväline. Niitä saatiin runsaasti ja ne oli helppo ryhmitellä erisuuruisiin hintayksikköihin (Mark 1936: 9). Oravannahkanipun eli kiihtelyksen suuruus on murretietojen mukaan ollut 40 kpl nahkoja, erään ilomantsilaisen tiedon mukaan myös 25 kpl. Varhemmin tämä yksikkö on voinut »hintasuhdanteiden» mukaan sisältää enemmänkin oravia, esim. juuri 100 kpl. Karjalaisessa metsästyserunossa anellaan: »Oravainen, ongervoinen, alene alasin oksin, saa sa'oin, tuo tuhansin, kiihtelyksin kirvoittele.» (SKVR VII;5, 3482). Oravannahkojen merkitys muinaisessa vaihtokaupassa kuvastuu vielä suom.-ugr. kansojen rahannimityksissä: tšer. ja syrj. *ur* (= sm. *orava*), votj. *koni*, vog. *līn* 'orava' merkitsevät Venäjän kopeekkaa, samoin tataarin *ti'in* 'orava'. Ruplan nimityksenä taas on '100 oravaa' kuten vog. *šēt-līn* ja votj. *šu-koni* (Ahlqvist 1875: 190–91; Tunkelo 1915: 96). K. F. Karjalaisen (1983: 99) kertoman mukaan Vahin ostjakkien talous oli vielä 100 v. sitten varsin riippuvainen oravasaaliista ja oravannahkaa käytettiin yleisesti rahana tai arvoyksikkönä;

³ Itse asiassa koherentti lavastaminen on kaiken historiallisen selityksen ydin, ja sama pätee myös merkityksen tulkintaan synkronisella tasollakin.

EEVA UOTILA

esim. urosporon hinta oli 100 oravaa. Samoin Kuolan-Lapissa on kopeekkaa vielä viime aikoina sanottu oravaksi (*uarrev*) ja skandinaavisperäinen rahayksikkö *arto* merkitsee 10 oravaa (T. I. Itkonen 1944: 127). Vanhan pyyntikulttuurin vaihtokauppaan viittaa myös sm. *raha*-sanana merkityshistoria 'eläimennahasta' 'maksuvälineeksi' (esim. Häkkinen 1987: 253). Tässäkin tapauksessa näyttää olleen kyseessä ensisijaisesti juuri oravannahka, kuten useista kansanrunouden esimerkeistä ilmenee: »Mielikki, metsän emäntä, komauta kompuroita, *oravat* orolle nosta, *rahat* rannoille ajele.» (Kanteletar II:353). Myös venäjän sanat *bělka* ja *vekša* 'orava ~ raha' sekä *kuna*, *kuny* 'näätä ~ raha' kuvastavat pienten turkiseläinten merkitystä arvonmittoina vanhassa luontaistaloudessa. Niistä on kätevästi lisäämällä ja vähentämällä muodostettu erisuuruisia hintoja. Nestorin kronikan mukaan Novgorodin ja Pihkovan alueella nädänkuonoja ja oravan otsanahkoja käytettiin vielä tarkempaan hinnoitteluun, »pikkurahoina» (Schrader 1917–23: 226, 372). Primitiivisissä oloissa maksuvälineet ovat yleensäkin olleet esineitä, joita on ollut saatavissa lukuisia samanlaisia kappaleita kuten nautoja, oravannahkoja, kuivattuja kaloja ja simpukankuoria (Ahlman 1939: 156).

Abstrakti lukusana, baltt. **šim̃tas* on siis lainauskontekstissa konkretisoitunut (noin) 100 kpl:n määräksi vaihtotavaraa, jolle on myöhemmin tullut laajempi yleismerkitys 'hinta'. Lukusanojen kiteytymisestä tietyn konkreettisen määrän merkitykseen on sellaisia paralleeliesimerkkejä kuin karj.-aun. *šata* '100 pivoa, esim. pellavia', *tikkuri* (<< lat. *decuria*) '10 kpl:n erä, etenkin eläinten nahkoja' ja *tiu* '20 kananmunaa' (< mr. *tiugh* '10' tai '20' = nr. *tjog* 'tiu munia') (SKES).

Baltin **šim̃tas* on voitu omaksua ksm:een myös epämääräisempää paljoutta merkitsevänä kuin spesifinen lukusana '100'. Liett. *šim̃tas*-sanalla on näet toisena merkityksenä 'daug, daugybė' (paljon, suuri määrä). Paralleeliesimerkkien valossa näyttää kuitenkin siltä, että n. 100 nahkaa on ollut varsin yleinen keskimääräinen hintayksikkö. Ieur. '100' näyttää myös joissakin vanhoissa esiintymissä merkinneen summittaisempaa määrää kuin tarkka sataluku, esim. kreikan yhdyssanoissa *hekaton-polis* 'satakaupunkinen' ja *hekatombē*, lukumäärältään spesifioimaton 'uhriyksikkö' (Justus 1988: 526). Jälkimmäinen yhdyssana merkitsee kirjaimellisesti 'satalehmä'.

Esittämäni etymologian mukaan ims. *hinta* on siis nuorempi laina samasta ieur. pesyeestä kuin *sata*, joka sekin on hyvin voinut lainautua juuri vastaavanlaisessa kaupankäyntikontekstissa. Pyyntikulttuuriväestöllä oli tarjota vastasuorituksiksi turkisinahkoja iranilaisheimojen aineellisen kulttuurin tuotteille, ja sadan kappaleen erä on voinut silloinkin olla yleinen hintayksikkö.

Hinnan suhteen: sm. *hinta ja suhta*, balttilaisia lainoja

Sm. *suhta* 'suhde, suhteellisuus, kohtuus, järjestys, mitta, suunta' (SMSA, Juslenius, Ganander, Renvall, Lönnrot) < ksm. **sukta* < baltt.; vrt. liett. *sùktas* 'väännetty, käännetty, kierretty, taipuisa, valpas, ovela' = gewunden, gedreht, gezwirnt, wendig, aufgeweckt, verschlagen ~ *sùkti*, latv. *sùkt* 'vääntää, kääntää, kiertää' = drehen, wenden, kehren jne. (LKŽ XIV, Fraenkel, Kurschat, Niedermann, Mühlenbach).

On jokseenkin yllättävää, että SKES ei mainitse sanaa *suhta*, vaikka sillä on murteissa runsas edustus ja vaikka se on itsestään selvä johdoskanta sellaisille keskeisille yleiskielen sanoille kuin *suhde*, *suhteen*, *suhteellinen*, *suhteen-ton*, *suhtautua* ja *sopusuhtainen*.

Suomen *suhta*-sanueelle ei ole osoitettu vastineita muista ims. kielistä. Nykyviron *suhe* ja *suhteline* ovat myöhäisiä lainoja suomesta (Mägiste 1982, Saagpakk 1982). Jos *suhta* on niitä kantasuomesta periytyviä sanoja, jotka ovat säilyneet vain suomessa, on odotuksenmukainen lähtömuoto **sukta*. Vanhasta virosta näyttää tulevan tukea tällaiselle yhteisims. muodolle. Wiedemannin sanakirjassa kiinnittävät huomiota sellaiset esimerkit kuin virE *sutta* (d alt) 'ganz, sehr' ja yleisviron *suda* (alt)'idem', *suda kõik* 'allzumal'. Mägiste arvelee näiden olevan epäsäännöllisiä lyhentymiä, pikapuhemuotoja *sugu*-sanan abessiivista *soota* (murt. *sūtta*), jonka paralleeli voisi olla karitatiiviadverbi *sootuks* 'aivan, täysin'. Vanhassa kirjavirossa (Göseken 1660) on kuitenkin muoto, jolla ei näyttäisi olevan tekemistä *sugu*-sanan kanssa: *keick suhda* 'kaikki yhdessä = algesambt (Saareste 1959: 187). *suhda* voisi olla joko yksikön partitiivi tai illatiivi ja se edellyttäisi nominatiivia **suht*, joka puolestaan olisi säännöllinen vastine mksm:n muodolle **suhta*. Eteläviron nominatiivi **sutt* (part. tai illat. *sutta*) taas palautuisi *kt* > *tt* -äänteenmuutoksen (Kettunen 1962: 30) perusteella ksm:n muotoon **sukta*. Wiedemannin kirjaaman yleisviron muodon *suda* (joka Saaresten mukaan mahdollisesti = *suta*) voisi ajatella olevan lainaa etelävirosta.

Näissä vanhan kirjaviron esimerkeissä saattaa siis piillä relikti suomen murteissa elinvoimaisena säilyneen *suhta*-sanan virolaisesta vastineesta. Nii- den adverbialiset merkitykset 'hyvin, aivan, kaikki yhdessä' eivät suinkaan ole käsitteellisesti kaukana sm. *suhdan* merkityksistä 'mitta, suhde'.

Ksm. **sukta* näyttää siis olevan uusi lisä ims:n fonotaktiseen tyyppiin **CVktV*, josta on vain harvoja esimerkkejä (T. Itkonen 1987: 180). Vanhoja omaperäisiä on ainoastaan 8, balttilaisia lainoja ovat *lahti*, *kohta* ja nyt *suhta*.

Äänteellisesti ksm. **sukta* vastaa täysin säännönmukaisesti baltin parti- siippia *sùktas*. Semanttinen perustelu edellyttää metaforien tulkintaa ja abst- raktien merkitysten projisioimista konkreettiseen peruskontekstiin. Sm. *suh- dan* keskeisiä merkityksiä ovat 'kohtuus, oikea suhde, kuri' missä tahansa

EEVA UOTILA

toiminnassa, 'sopiva määrä, mitta' jotakin (rahaa, ruokaa, juomaa) tai 'suunta'. Murretietoja on eniten lännestä, etenkin Etelä-Pohjanmaalta, mutta varsinkin johdoksista on luotettavia esimerkkejä myös itämurteista. *Suhta* esiintyy seuraavanlaisissa konteksteissa: »Syä suhurin notta muillekin jotakij jää» (Lapua); »Söis kans suhuralla, jotta pysyys kohoralla» (liikalihavasta emännästä, jonka oli vaikea pysyä reessä; Alavus); »Suhta paras makkarasakin (kohtuus)» (Teuva); »Suhta olla pitää sanoo muari kuk kananpoikia piiskas» (Kurikka), »suhrella» (siivosti; Laihia), »suhtahinnal» (Ahlainen); »villi suhal» (karjasta, = villissä tilassa, Vermlanti); »suhtakaupalla» = koh-tuuhinnalla (Isokyrö); »johan olis suhta (= suunta) ympäri luhtaa» (Peräseiniäjä); »Tuot etelän suhtaa kun menet, niin kyl hyväst sinne osaat» (Valkeala). Vanhoissa sanakirjoissa *suhta* esiintyy olennaisesti samoissa merkityksissä kuin murteissa: 'mensura, proportio, modus; mätta, höfva, moderation, förhållande, proportion, fog, led, kosa'.

Liettuan verbi *sùkti*, josta *sùktas* on passiivin menneen ajan partisiippi, samoin kuin latin verbi *sùkt* merkitsevät 'kääntämistä, vääntämistä, kiertämistä'. Taivuttamisen ideasta päästään metaforan kautta helposti tiettyyn muotoon, mittaan, järjestykseen, tilaan tai suuntaan sopeuttamisen ideaan. Myös sitomisen konnotaatio liittyy läheisesti tähän merkityskenttään. Rinnastamissani baltin ja suomen sanueissa on kummassakin johdannaisia, joilla on varsin konkreettinen ja spesifinen erikoismerkitys. Liettuan *sūkis* merkitsee yleisluonteisesti 'käännöstä, kierrosta' (Wendung, Drehung) mutta myös 'yhteensidottuja oksia niityn rajaamiseksi' (zusammengedrehte Zweige zur Bezeichnung der Grenze einer Wiese' (Fraenkel), *sukimas* saman yleismerkityksen lisäksi 'yhdellä työrupeamalla valmistunutta voi- tai hunajamäärää' (in einem Arbeitsgang hergestellte Menge Butter bzw. geschleuderte Menge Honig) (Niedermann), *sùkalas* 'sarana = (Tür)angel', alkuaan luultavasti juuri taivutettu veräjän vitsas tms. (Fraenkel) ja *sukaviēlas* 'Drehring zum Festbinden der Pferde' (Niedermann). Suomen sanueessa vastaavia konkreettisia merkityksiä on sanalla *suhtana* (johtimesta -na ks. Hakulinen 1979: 132) 'kahdesta koivunlatvasta yhteensidottu vihtapanta, johon veto-kakkulat kiinnitetään' (Sysmä), 'nuoresta koivusta nuoran tapaan kierretty lenkki, johon aisain koukku pantiin' (Orivesi), 'alkeelliset hevosajoneuvot, rungot, jotka sidottiin toisiinsa vitsalla' (Heinola). Myös *e*-johdoksella *suhde* näyttää olevan varsin konkreettinen konnotaatio 'liittymäkohta': »(hitsattaessa) teräksej ja rauran suhre» (Teisko; vrt. Lönnrotin merkitystä 'fog!'). Baltin partisiippi **sùktas* on voitu omaksua juuri tämäntapaisessa yksinkertaisen tekniikan kontekstissa, jossa väännettyä, kierrettyä vitsaa on käytetty yhdistämään, rajaamaan ja pitämään paikoillaan. Tästä on luontevasti kehittänyt abstraktimpia ja yleisempiä käsitteitä kuten suhde, kohtuus, mitta,

Hinnan suhteen: sm. *hinta ja suhta*, balttilaisia lainoja

määrä, kuri, suunta.

Lappeelta on tieto vanhasta sanasta *suhakko*, joka myös merkitsee yksinkertaista kuljetusneuvoa, kahta karsimatonta koivua, joiden lehvät sidotaan yhteen. Laajemmin itämurteissa (Kannaksella ja Inkerissä) sana tunnetaan merkityksessä 'pelsimissä olevat litteät tukit, joista toisen ympäri käärittiin loimet, toisen ympäri valmis kangas'. Sen rinnalla on karjalaislevikkinen ven. laina *suvakko* ~ *suvalkko*, ja SKES:n mukaan sekä *h*:llinen että *v*:llinen muoto palautuvat samaa merkitsevään venäläiseen originaaliin *svólok*. Voi kuitenkin olla myös niin, että levikeiltään selvästi erilliset *suhakko* ja *suvakko* muistuttavat toisiaan vain sattumalta. Edellinen voisi olla itämurteinen johdos *suhta*-sanasta, **suhðakko* > *suhakko*, sillä olisi kaksi merkitystä, 1. 'loimitukki', 2. 'yhteen sidotut purilaat' (vrt. *suhtana*). Yhteistä merkityksille on, että kaksi tukkia/puuta on liitetty yhteen kiertämällä tai vääntämällä joko koivunvitsoja tai lankaa. Vanhat sanakirjat viittaavat siihen, että *suhakko* on aiemmin voinut olla levikiltään läntisempikin. Hiukan yllättävästi jo Jusleniuksella on *suhacko* 'jugum textoris, wäfrä', samoin Gananderilla ja Renvallilla, jotka poikkeuksellisesti paikantavat tiedon (Kalajoki, Botnia). Kyseessä voisikin olla pohjoispohjalainen heikon asteen katomuoto.

Toinen mahdollisuus on, että 'yhteensidottuja purilaita' alkuaan merkinnyt *suhakko* on omaksunut sitä muistuttavalta venäläisperäiseltä *suvakolta* lisämerkityksen 'loimitukki', joka sitten on tullut jopa vallitsevaksi. Näinhän on käynyt Etelä-Hämeessä venäläisperäiselle sanalle *resla* 'reki', joka on saanut ruotsista lainatulta *risla*-sanalta toiseksi merkityksekseen 'puintihäkki', kun taas Peräpohjolassa kontaminaatio on vienyt siihen, että *risla* on ottanut molemmat merkitykset (E. Itkonen 1966:397).

Näyttää siis siltä, että marginaalisiksi jääneissä johdoksissa *suhtana* ja *suhakko* (vrt. myös Teiskon *suhde*) on säilynyt konkreettinen perusmerkitys 'vääntämällä tai kiertämällä yhteenliitetty', joka tulee lähelle liettuan *sùktas*-sanana merkityksiä 'gewunden, gedreht, gezwirnt'. Kantasana *suhta* on abstraktistunut merkitykseltään ja poikunut runsaasti erilaisia metaforisia ominaisuuden, toiminnan tai käsitteen nimityksiä sekä adverbija: *suhdallinen* 'sopusuhtainen' (Sääminki), *suhdaton* 'tavaton' (E-Pohjanmaa), *suhdas* 'sopuisa' (Iisalmi), *suhdikas* 'sopiva' (Suoniemi), *suhtaantua* 'pitää' (Padasjoki), *suhtautua* 'sopeutua, tulla toimeen' (Kesälahti), *suhdata* 'mitata, arvioida, harkita, suunnitella' (E-Pohjanmaa), *suhdita*, *suhdittaa* 'hillitä, rauhoittaa', adv. *suhdin* 'kohtuullisesti' (E-Pohjanmaa), *suhde* 'tapa, suhde, vertauskohde' (Satakunta), *suhteellinen* 'mukava, sopiva': »Nii on suhteelliset välit» (Nakkila), »(Kekkonen) on viisastelija mutta muuten suhteellinen» (Kemi-järvi), »(kaivokylmä vesi) ei out taemille oekeen suhteellista» (Vehmersalmi), *suhti* (jo Jusleniuksen sk:n lisävihkossa) 'tilaisuus' (Joutsa, Iitti, Jaala), 'ar-

EEVA UOTILA

vo' (Lammi), »suhti ja hultti» (Hauho, Luopioinen, Nastola, Heinola, Valkeala). Sm. *suhta*-sanana merkitykseltään abstraktistuneet johdokset ilmaisevat sopeutumista, mukautumista, joustavuutta, luontumista, kurinalaisuutta, jotka helpolla liittyvät taivutetun vitsan mielikuvaan. »Nuorena vitsa väännettävä» – oikeaan mittaan, sopivaksi eli suhdaksi. Liettuassa *sùktas*-sanana kuvaannollisista merkityksistä 'taipumiseen, kiertymiseen' liittyy psykologisesti miltei päinvastainen konnotaatio 'vilkas, sukkela, ovela, viekas, petollinen' (jälkimmäisissä sama assosiaatio kuin suomen sanoissa *kiertää* ja *kiero*), toisaalta myös 'järkevä, älykäs, joustava' = pffiffig, aufgeweckt, betrügerisch ~ wendig, liett. *sumanus* (järkevä). Pesyeeseen kuuluva adj. *sukrùs* on saanut positiivisempia taipuisuuden merkityksiä kuten 'taitava, nopea, ahkera' = gewandt, schnell, fleissig (Fraenkel, Kurschat, Niedermann, LKŽ). Edellä esitetty semanttinen kehitys kuvastuu myös liettuan verbeissä *veřsti* 'wenden', *pravértėti* 'zweckmässig sein' ja vastaavassa adjektiivijohdoksessa *pravartùs* 'nützlich, sachdienlich, bequem, handlich' sekä liettuan ja latin verbeissä *vėrti*, *vėrt* 'einfädeln, aufreihen (drehen)', joita vastaa ven. *vėrtkij* 'gewandt' (Fraenkel 1931: 210–11, 214). Saksan verbiä *wenden* vastaava partisiippi *gewandt* 'taitava' on alunperin merkinnyt 'tilanteenmukaista, sopeutuvaa, jonkun mallista (tietyllä tavalla strukturoitua)' = auf die Verhältnisse gerichtet, ihnen angemessen, irgendwie beschaffen (Kluge). Grimmin sanakirjassa on *wenden*-verbillä merkitykset 'yhdistää, säätää, muotoilla, sovittaa' = fügen, gestalten, einrichten, jotka varsin tarkoin vastaavat sm. *suhta*-sanueen merkityksiä. Myös engl. nominilla *turn* on sellaisia konnotaatioita kuin 'done to a turn, exactly, to the proper degree' (alkuperäisessä kontekstissa on tarkoitettu vartaan vääntämistä), 'condition of being or direction in which something is twisted or convoluted' ja myös 'measure', esim. turkiskaupassa nippu nahkoja (vrt. *hinta!*) tai rajattu kala-apaja (OED; Engl. dial. dictionary VI).

Sm. *suhta* tuo uuden lisän niihin balttilaisiin (ja germaanisiin) lainoihin, joiden originaalin merkitys viittaa sellaisiin keskeisiin käytännön elämän toimintoihin kuin sitominen, leikkaaminen, vääntäminen ja ajaminen. Tämäkin laina todistaa balttien ja itämerensuomalaisten tiiviistä arkipäivän kanssakäymisestä. *Suhta*-pesyeen semanttinen spektri taas on tulosta siitä universaalista kehityksestä, jonka mukaan yksinkertainen peruskäsite kuten *suhta* 'väännetty vitsa' > 'mitta(suhde)' saa abstraktimman erikoismerkityksen johdoksissa, esim. sanassa *suhteellinen* ('sopiva, mukava' >) 'relatiivinen', joka lopulta on päätyneet niinkin korkean abstraktiotason kontekstiin kuin suhteellisuusteoria.

* * *

Mistä tulee postpositio *suhteen*? Jo Juslenius on kirjannut *suhdan* ja sen a-

Hinnan suhteen: sm. *hinta ja suhta*, balttilaisia lainoja

vartaloiset johdokset *suhdallinen*, *suhdallisuus*, *suhdatoin*, *suhdattomuus* sekä postposition *suhteen* 'respectu, in proportione'. Nykykirjakielen näistä on kotiutunut vain *suhteen* sekä samaan pesyeeseen selvästi kuuluvat *suhde*, *suhteellinen*, *suhteellisuus*, *suhteeton* sekä suoraan *suhta*-kantaan palautuvat yhdyssanat *sopusuhtainen*, *epäsuhta* ja verbi *suhtautua*. Suoraan *suhta*-kantaan perustuneen myös puhekielen yleinen ilmaus *suht'hyvä* 'tilanteeseen sopiva'.

Postpositiosta *suhteen* on runsaasti esimerkkejä vanhassa kirjakielissä, yleisesti merkityksessä 'verrattuna'. Vanhimpana mainitaan Sorolaisen postillan esiintymä v:lta 1621 (Ikola (toim.) 1968: 508, Häkkinen 1987: 290), mutta vielä varhaisempi kirjaus on Maskun Hemmingin virsikirjassa 1605: »Caick muud midk minull ikäns on, *suhtes* ei mitän ole» (VKSA). Nomini *suhde* on Volmari Kilpisen v. 1835 ehdottama uudissana. Rapola (1960: 64) arvelee sen syntyneen abstrahoimalla käyttämätön perussana *suhdet* postpositiosta *suhteen*. Tämä esiintyy jo Renvallilla: *suhdet*, gen. *suhteen*. E. Itkonen em. Ikolan toimittamassa käsikirjassa toistaa Rapolan käsityksen ja Häkkinen toteaa, että postposition alkuperä on epäselvä, koska kannaksi sopiva *suhde* on vasta 1800-luvun uudissana.

Tyhjästäkään postpositio ei ole voinut tulla eikä myöskään suoraan *suhta*-kannasta. Suurin osa suomen postpositioista on vielä varsin läpinäkyviä nominien taivutusmuotoja, ja *suhteen* on täysin säännönmukainen genetiivi sanasta *suhde*, josta on riittävästi esimerkkejä kansankielestäkin: »misä suhteessa ~ sen suhteen» (Punkalaidun), »Ihan samassa suhteessa (samalla tavalla) pantiin ne olkilyhteet sinnel lattoin» (Lempäälä), »Se viethiin leipä toiseenki talhoon, ko olit hyvät suhteet (keskenään)» (Pello), »Suhteilla vaiva-sep pelaa, viisas omalla tairollansa» (Suoniemen sananparsia), »Ne oli hyviä talavivaatteita lämpösuhteistaa» (Joutsa), »suhteita kun Koljolaisen punssissa» (Sotkamo). Sanan käytöstä postposition funktiossa on eniten esimerkkejä Lounais-Suomesta ja Satakunnasta, alueelta, jolta vanha kirjasuomi ammensi aineksensa (SMSA).

Myös Kilpisen uudissanana esittämällä adjektiivilla *suhteellinen* on murrevastineita merkityksessä 'mukava, sopuisa' (vrt. s. 271). Kilpisen ehdottama *suhde* ei siis ole yhtä selvä uudisluomus kuin *taide* ja *tiede* tai Lönnrotin *hyve* ja *pahe*. On vaikea ratkaista, onko se todella abstrahoitu nimitys (jo Renvallilla?) vai onko kyseessä murren sanan käyttöönotto uuteen funktioon kuten kirjakielen sanoissa *kone* ja *tehdas*. Postposition kantana on joka tapauksessa täytynyt olla kansankielen *suhde*, joka puolestaan on *e*-johdos perussanasta *suhta*. Sanoilla *suhteellisuus* ja *suhteeton* ei sen sijaan näytä olevan murrevastineita, joten ne lienevät *suhteelliseen* perustuvia uudismuodoksia sanan varsinaisessa merkityksessä.

* * *

Hinta ja *suhta* sijoittuvat samaan semanttiseen kenttään, koska ne laajasti ottaen kumpikin merkitsevät jonkinlaista 'mittaa' tai 'määrää'. Ne edustavat kuitenkin kahta eri lainatyyppiä syntykontekstiensa suhteen: *hinta* on varsinainen kulttuurilaina kaupankäyntiterminä, kun taas *suhta* kuuluu jokapäiväisen käytännön elämän yksinkertaiseen käsitteistöön. Osa *suhta*-peyyeen sanoista on puolestaan vakiintunut modernin kirjakielen keskeisiksi, merkitykseltään abstrakteiksi aineksiksi.

LÄHTEET

- AHLMAN, ERIK 1939: Kulttuurin perustekijöitä. Jyväskylä.
- AHLQVIST, AUGUST 1875: Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen. Helsingfors.
- BUBRICH, D. V. 1937: Iz istorij mordovskogo vokalizma. — Sovetskoe jazykoznanie III s. 69–91. Leningrad.
- DONNER, OTTO 1884: Über den Einfluss des Litauischen auf die fi. Sprachen. — Int. Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft 1 s. 257–271. Leipzig.
- EDGREN, TORSTEN 1984: Kivikausi. Suomen historia I s. 11–96. Espoo.
- FRAENKEL, ERNST 1962–65: Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg.
- FRAENKEL, ERNST 1931: Lituanica. — Indogermanische Forschungen 49 s. 209–215.
- GANANDER, KRISTFRID 1787: Nytt Finskt Lexicon. Näköispainos käsikirjoituksesta 1937–1940. Porvoo.
- GRIMM, J. & W. 1955: Deutsches Wörterbuch XIV. Leipzig.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Keuruu.
- HÄKKINEN, KAISA 1987: Etymologinen sanakirja. Nykysuomen sanakirja 6. Porvoo.
- IKOLA, OSMO (toim.) 1968: Suomen kielen käsikirja. Tapiola.
- ITKONEN, ERKKI 1946: Zur Frage nach der Entwicklung des Vokalismus der ersten Silbe in den finnisch-ugrischen Sprachen, insbesondere im Mordwinischen. — FUF 29 s. 222–337.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. Hki.
- ITKONEN, TERHO 1987: Erään vokaalivyyhden selvittelyä. — Vir. 91 s. 164–208.
- ITKONEN, T. I. 1944: Lapin verotus ja kauppa ennenvanhaan. — Suomen museo 50 s. 1–130.
- JOKI, AULIS 1973: Uralier und Indogermanen. SUST 151. Hki.
- JUSLENIUS, DANIEL 1968: Suomalaisen Sana-Lugun Coetus, facsimile. Porvoo.
- JUSTUS, CAROL F. 1988: IE numerals and numeral systems. A linguistic happening in memory of Ben Schwartz s. 521–541. Louvain-la-Neuve.
- KARJALAINEN, K. F. 1983: Ostjakit, matkakirjeitä Siperiasta 1898–1902. Vaasa.
- KAUKIAINEN, J. 1980: Suomen asuttaminen. Suomen taloushistoria I s. 11–145. Hki.
- KETTUNEN, LAURI 1962: Eestin kielen äännehistoria. Kolmas painos. Hki.
- KERESZTES, LÁSZLÓ 1987: Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Studia Uralo-Altaica 29. Szeged.
- KLUGE, FRIEDRICH, MITZKA, WALTHER 1975: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin.
- KOIVULEHTO, JORMA 1989: Etymologioinnin periaatteita: suomen *keto*, saamen *gied' de*. Sananjalka 31 s. 39–52.
- KOLJANDENKOV, M. N., ZYGANOV, N. F. 1949: Erzjansko-russkij slovač. Moskva.

Hinnan suhteen: sm. *hinta ja suhta*, balttilaisia lainoja

- KURCHAT, ALEXANDER 1968–73: Litauisch-deutsches Wörterbuch. Göttingen.
Lietuvių kalbos žodynas XIV. Vilnius 1986.
- LÖNNROT, ELIAS 1930: Suomalais-ruotsalainen sanakirja (1874–80). Porvoo.
- MARK, JULIUS 1936: Suomalais-ugrialaisten kansojen kaupasta. — Fenno-Ugrica V A s. 1–10. Tallinn.
- MÜHLENBACH, K., ENDZELIN, J. 1932–62: Lettisch-deutsches Wörterbuch. Riga.
- MÄGISTE, JULIUS 1982: Estnisches etymologisches Wörterbuch. Hki.
- NEUHAUS, JOH. 1919: Kleine Finnische Sprachlehre nebst einem Wörterverzeichnis der fi.-ieur. Entlehnungen. Heidelberg.
- NIEDERMANN, M., SENN, A., SALYS, A. 1932–68: Wörterbuch der litauischen Schriftsprache. Heidelberg.
- The Oxford English dictionary XVIII. Oxford 1989.
- PAASONEN, HEIKKI 1890: Proben der mordwinischen Volksliteratur. SUSA 9. Hki.
- PAASONEN, HEIKKI 1939: Mordwinische Volksdichtung II. SUST 81. Hki.
- POSTI, LAURI 1953: From Pre-Finnic to Late Proto-Finnic. — FUF 31 s. 1–91.
- RÉDEI, KÁROLY 1988: Uralisches etymologisches Wörterbuch. Wiesbaden.
- RENVALL, KUSTAA 1826: Suomalainen Sana-Kirja — Lexicon linguae Fennicae. Aboae.
- RÄSÄNEN, MARTTI 1969: Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 17:1. Hki.
- SAAGPAKK, PAUL F. 1982: Eesti-inglise sõnaraamat. New Haven and London.
- SAARESTE, ANDRUS 1959: Eesti keele mõisteline sõnaraamat, 2. Stockholm.
- SCHRADER, OTTO 1917–23: Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde. Berlin.
- SMSA = Suomen murteiden sanakirjan arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- SUHONEN, SEPPO 1984: Lainasanat balttilais-itämerensuomalaisten kontaktien kuvastajina. Suomen väestön esihistorialliset juuret s. 207–25. Hki.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja. Helsinki 1955–1978.
- TUNKELO, E. A. 1915: Vanhaa ja uutta *raha*-sanasta. — Vir. 19 s. 91–99.
- WESSMANN, V. E. V. 1956: Främmande inflytelse i de finlandssvenska folkmålen I. — Folkmålsstudier 17–18.
- WIEDEMANN, FERDINAND 1893: Estnisch-deutsches Wörterbuch. Petersburg.
- VKSA = Vanhan kirjasuomen sanakirjan arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- WRIGHT, J. 1961: The English dialect dictionary VI. Tokyo.

Finnish *hinta* 'price' and *suhta* 'proportion' : more borrowings from Baltic

EEVA UOTILA

Late Proto-Finnic **hinta* 'price' is an expected reflex of Baltic **šim̃tas* '100', perhaps also borrowed into Mordvin. Finnic borrowed the numeral *tuhat* '1000' likewise from Baltic (cf. Lith. *tūkstantis*), and it may have adopted the »fashionable« term **šim̃tas* in the specific meaning 'value, price', while the old Iranian loan *sata* '100' retained its inherent number reading. We find parallels for the semantic shift from 'numeral' to

'value', or 'measure' (e.g. Karelian *šata* '100' means also '100 handfuls [of flax etc.]').

The adoption of the Baltic numeral in the function of 'price, payment' may be understood in the context of the fur trade practised by the ancient Northern hunters. In many languages there are words for 'values' which originally meant 'pelt' or 'fur animal', such as Fi. *raha* 'money' < 'squirrel(pelt)', Cher. and

Zyr. *ur* 'Ru. copeck, squirrel'. Documented evidence of using furs as means of payment or taxes dates from the Middle Ages, but the practice must be much older in the Finno-Ugric hunting culture. In fact, fur trade was probably most prominent in remote antiquity. There must have been considerable trade between Finland and the Baltic region already in Pre-Baltic times, because Finnish stone age tombs have yielded a great number of amber ornaments that have exact contemporary correspondences in Eastern Prussia and Latvia.

The Proto-Finnic **šimta* could designate 'a great amount (about 100) of small pelts', most probably squirrel pelts. Squirrels were the primary fur animals, and their small size made it possible to form bundles of different bulks according to the value of the goods to be acquired.

The Finnish Etymological Dictionary does not mention the noun *suhta*. It is the self-evident base for such common literary terms as *suhde* 'relation(ship)', *suhteellinen* 'relative', *suhteen* 'regarding', *suhtautua* 'to relate, take something as', *sopusuhtainen* 'proportionate'. These are generally considered to be 19th century neologisms, although they have been abundantly attested in Finnish dialects. The number of the items is greater in the West (especially in Ostrobothnia), but reliable examples also come from the Eastern regions.

The Fi. word cluster appears isolated in Baltic Finnic, but South Estonian *sutta* (d alt) 'ganz, sehr' and common Est. *suda* (alt) 'ganz, sehr', *suda kõik* 'all-zumal', and the OEst. example *keick suhda* 'all together' seem to attest to a partitive or illative sg. of **suht*, which would reflect the Proto-Finnic **sukta*. The OEst. attestations thus offer a rare opportunity to verify the earlier existence of this word at least in another Baltic Finnic language. Its adverbial meanings 'quite, very, all together' have some conceptual affinity with the meanings 'measure' and 'proportion' of Fi. *suhta*.

The basic meaning of *suhta* seems to be 'moderation, right proportion' in any activity or 'proper amount' in measures of quantity (money, food, drink). The compound *suhtahinta* means 'right, pro-

per price'. *Suhta* also means 'order, discipline', and the adessive *suhda/lla* 'decently, moderately, just right'. All the nominal and verbal derivatives seem to refer to the basic meaning of 'justness, appropriateness, fitness' or the lack thereof. Most of them in fact have an abstract connotation. Some items of the *suhta*-cluster are significant for the semantic justification of the Baltic etymology. *Suhta* has a couple of more concrete meanings, such as '(physical) measure' and 'direction, course, route'. In the phrase *Täytyy sitä puoli suhtaa olla* ('there must be half a measure') *suhta* refers to a concrete measure of amount. In phrases like *etelän suhta* ('direction of the South'), *suhta pois* ('off the course'), *suhta ympäri luhtaa* ('course around the meadow') the sense concerns a fairly concrete »frame for the action«, the basis for the more abstract conceptions like those of proportion, moderation, good relations, etc. The most concrete meanings are those of *suhtana*, a nominal derivative in *-na-*, 'kind of travail', made of two trunks tied together by twisted willow branches, and *suhde* 'seam (between iron and steel in welding)'. The Lith. ppp. *sùktas* and the base verb *sùkti*, Latv. *sùkt*, have the intrinsic denotation of 'turning, twisting'. The Baltic word cluster has certain etymological correspondences only in Slavic, where the meanings are also essentially the same, e.g. Ru: *skat*, Cz. *skáti* (Fraenkel). The idea of turning, twisting, bending matches metaphorically the idea of adapting something to a certain form, measure, order, boundaries, or giving a direction. Also the connotation of 'binding' comes close to this semantic field.

Received opinion takes the postposition *suhteen* 'regarding' as the source of *suhde* 'relation', but where would the postposition come from in the first place? As it turns out, Old Literary Finnish (and dialects, too) has a fair number of attestations for both. Today, the rich (more recent) and quite abstract derivatives of *suhta* predominate, as in *suhteellisuusteoria* 'relativity theory'.

Suhta and *hinta* share the reading 'measure', but otherwise represent two different categories of Baltic (or Germanic) loans adopted in Finnic. *Hinta* is a

Hinnan suhteen: sm. *hint*a ja *suhta*, balttilaisia lainoja

typical Kulturwort, the type of word which earlier loan-word studies preferred. Yet current research (especially J. Koivulehto's results) has shown that

terms meaning quite simple and familiar everyday concepts like *suhta* are more numerous (in borrowed vocabulary) than was earlier thought.